

SƏHƏNDİN “DƏDƏMİN KİTABI” DASTAN-MƏNZUMƏSİ AMANTAY ŞƏRİFİN TƏRCÜMƏSİNDƏ

DOI: <https://doi.org/10.36719/3005-3137/1/75-86>

Nizami Məmmədov Tağısoy
Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Slavyan Universiteti
Bakı, Azərbaycan
nizami.mamedov@mail.ru
Orcid: 0009-0009-9837-4564

Xülasə

Bulud Qaraçorlu Səhənd (1926 – 1979) XX əsrin ortaları və ikinci yarısı Cənubi Azərbaycan poeziyasının parlaq nümayəndələrindən biridir. Onun son dərəcə naxışlı poetik misraları milyonlarla oxucuların qəlbinə yol tapmışdır. Onun yaratdığı çoxsaylı parlaq nümunələr sırasında dünya şöhrətli “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun motivləri əsasında yazdığı “Dədəmin kitabı” dastan-mənzuməsinin xüsusi yeri vardır. Təqdir olunaslı haldır ki, onu bu yaxınlarda, daha dəqiq desək 2024-cü ilin sonlarında tanınmış qazax alimi, ədəbiyyatşünası, filologiya elmləri doktoru, professor, Qazaxıstan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, mütərcim Amantay Şərif öz doğma dilinə tərcümə etmişdir. Müəllifin özünün bizə hədiyyə etdiyi “Сағыныш саздары. Дастандар” (“Sazın kədəri. Dastanlar”) kitabında əsərin tərcüməsi ilə tanış olduq. Kitabda Cənubi Azərbaycan poeziyasının ünlü nümayəndələrindən M.H.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” və B.Q.Səhəndin “Dədəmin kitabı”nın tərcümələri yer almışdır. Elə buradaca qeyd edək ki, Amantay Şərif Qazaxıstanda Azərbaycan ədəbiyyatının yaxın dostu və təbliğatçısı kimi tanınmaqdadır. Belə ki, o, Astanada Beynəlxalq Türk Akademiya tərəfindən keçirilən müstəqillik ideyaları carçısı “Əhməd Cavad-130” tədbirinin fəal iştirakçılarından, ümumillik lider Heydər Əliyevin xatirəsinin əbədiləşdirilməsinə həsr olunmuş L.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universitetində açılmış auditoriyanın yaradılmasına yaxından dəstək verən, ümumiyyətlə, Azərbaycan qazax ədəbi-mədəni qarşılıqlı əlaqələrini yüksələn xətlə gedən istiqamətinə öz töhvələrini verən alimlərdəndir. Göstərdiklərimizlə yanaşı, o, Qazaxıstanda və Azərbaycanda Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı ilə bağlı məruzələr etmiş, Həsən bəy Zərdəbinin, Hüseyn Cavidin və digərlərinin yaradıcılıq irsini müqayisəli-qarşılaşdırıcı planda təhlil etmiş və onları XX əsrin əvəlləri qazax poeziyası ilə əlaqəli şəkildə səciyyələndirən alimlərdəndir. Bundan başqa, o, Bəxtiyar Vahabzadənin “Gülüstan”, Hüseyn Cavidin “Müharibə və fəlakət”, M.F.Axundzadənin “Aldanmış Kəvakib” və b. bu kimi əsərləri qazax dilinə tərcümə və milli oxuculara təqdim etmişdir. Bunlarla yanaşı, onun “Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası” adlı kitabı və elə bu “Antalogiyada...” H.Cavidin “İblis” faciəsini öz tərcüməsində təqdim etmişdir ki, bu da mütərcimin yaradıcılığının dəyərli səhifəsi kimi dəyərli qiymətləndirilməlidir. Səhəndin “Dədəmin kitabı”nın tərcüməsinə gəldikdə isə qeyd etməliyik ki, Amantay Şərif burada Azərbaycan şairinin yetərinə yaradıcılığının üstün keyfiyyətlərinin özünəməxsusluğunu qoruya bilməklə onun türkçülüklə, müstəqilliklə bağlı hiss və duyğularını simvolizə edən Azərbaycan türklərinin mədəni keçmişinin xüsusiyyətlərinə, Arazın o tayında yaşayan soydaşımızın bulaq gözündən süzülmiş damla kimi dumduru ifadələrini, müəllifin poetik fikirlərinin orijinallığını, fars rejimi hakim dairələrinin özbaşınalığını və s. bağlı məqamları tərcümədə qorumağa məsuliyyətlə yanaşmışdır. Bax, bütün qeyd etdiyimiz bu keyfiyyətləri Amantay Şərif öz tərcümə işində uğurla yarada bilmişdir. Məhz buna görə də biz Amantayın Qazax dilinə tərcüməsinin yüksək şəkildə yerinə yetirildiyini təkidlə vurğulamalıyıq. Amantay Şərifin bu tərcüməsi qazax mədəni-ədəbi mühitinin bizim poetik nümunələrin təbliğində xüsusi əhəmiyyəti olduğunu qeyd etməkdə israrlıyıq. Müqayisə və metoforik ifadələrlə zəngin olan Səhəndin “Dədəmin kitabı” dastan-poeması qazax dilində orijinal müəllifinin emosional naturasını uğurla yarada bilmişdir. Orijinala tərcüməni təhlil prosesində biz mütərcimin Cənubi Azərbaycan şairinin yaradıcılıq laboratoriyasına dərinləndirən bələd olduğunu və orijinal müəllifinin əsərinin struktur-kompozisiya və ideya-məzmun özünəməxsusluğunun ən incə məqamlarını yarada bilmişdir. Başqa sözlə, Amantay Şərif “Dədəmin kitabı”nın müəllifini uğurla təccəssüm etdirmişdir. Mütərcim çevirdiyi mətnə özbaşına, sərbəstcəsinə yox, rus teatrı və səhnəsinin böyük reformatoru K.S.Stanislavski sisteminə uyğun olaraq hərəkət etməyi bacarmışdır. Təqdim etdiyimiz materialda biz Amantay Şərifin tərcüməsinin adekvatlıq dərəcəsini orijinalın əsas elementlərinin tərcüməçi tərəfindən necə saxlanılmasına diqqət yetirib, qeyd etdiyimiz tərcümənin Azərbaycan poeziyasından qazax dilinə edilmiş ən yaxşı nümunə kimi dəyərləndirmişik.

Açar sözlər: Səhənd, Dədəmin kitabı, Şərif, adekvatlıq, parlaq nümunə, qazax dili, orijinal, mətn

DASTAN-SEKHEND'S POEM "MY FATHER'S BOOK" IN TRANSLATION AMANTAYA SHARIF

Nizami Mammadov Taghisoy
Doctor of philology, professor
Baku Slavic University
Baku, Azerbaijan
nizami.mamedov@mail.ru
Orcid: 0009-0009-9837-4564

Summary

As is known, Bulud Karachorlu Sehend (1926-1979) is one of the brightest representatives of South Azerbaijan poetry of the middle and second half of the 20th century. His clear poetic lines found their way into the hearts of millions of readers. Among the numerous bright poetic examples he created, a special place belongs to the dastan-poem "The Book of My Father", written on the motives of the world-famous epic "Kitabi-Dede Korkut". It is gratifying that the named poem of Sehend was literally recently, more precisely at the end of 2024, translated into his native language by the famous Kazakh scientist, Doctor of Philological Sciences, professor, corresponding member of the National Academy of Sciences of Kazakhstan, translator Amantay Sharip. We had the opportunity to get acquainted with this translation in the book "Sagynysh sazday. Dastandar" ("Sadness of the saz. Dastans"), presented to us by the author of the translation himself. The book presents translations of poems by two South Azerbaijani poets - M.G.Shakhriar "Greetings to Heydarbaba" ("Heydərbabaya salam") and the dastan-poem by B.K.Sehend "The Book of My Father" ("Dədəmin kitabı"). Here we will also note that Amantai Sharip is a close friend and promoter of Azerbaijani literature in Kazakhstan. It is enough to note that he was one of the organizers of the event held in Astana by the International Turkic Academy dedicated to the herald of the independence of the Azerbaijani and Turkic peoples "Ahmed Javad – 130", as well as the opening of the memory of the national leader Heydar Aliyev to the audience at the Eurasian National University named after D.Gumilyov. He does a lot in terms of strengthening Azerbaijani-Kazakh cultural and literary ties. In addition to the above, Amantai Sharip has repeatedly given presentations on the works of Bakhtiyar Vahabzade, Hasan bey Zardabi, and has also studied numerous, unexplored aspects of the creative originality of Huseyn Javid in a comparative-contrastive manner with individual examples of Kazakh poetry of the early 20th century. He translated B.Vahabzade's poem "Gulistan", G. Javid's "War and Collapse", M.F. Akhundzade's story "Deceived Stars", prepared and presented to the Kazakh reading audience the "Anthology of Azerbaijani Literature", in addition to other examples, he presented in the "Anthology..." a translation of G. Javid's tragedy "The Devil" ("Ibis") and many others. etc. As for the translation of the dastan-poem Sehend, here too Amantay Sharip managed to convey to Kazakh readers the most indisputable features of the creative originality of the Azerbaijani poet and his attitude to Turkism, presented in all its glory the elements symbolizing his feelings of independence, the figurative world of the rich Turkic past, the attitude to the cultural characteristics of the Azerbaijani Turks living on the other side of the Araz, the brightness, color and transparency of the original author's thoughts as a spring drop, the attitude of the Persian authorities to the Turkic syllable, etc. etc. All these moments are quite successfully preserved and adequately conveyed by Amantay Sharip in his native language. That is why he so affirmatively and unequivocally expressed his positive thoughts about this work of a talented Kazakh translator. A.Sharip directly connects almost the last years of his translation searches with the Azerbaijani cultural and literary environment and the promotion of our literature in his country. The language of the dastan-poem of Sehend "The Book of My Father", rich in comparisons and metaphorical comparisons, conveys the emotionality of the nature of the Azerbaijani author in the work of the Kazakh author. In the process of studying the original and translation, we saw a deep penetration into the creative laboratory of the structural-compositional and ideological-content originality of the handwriting of the translated author. In other words, Amantay Sharip managed to embody the author of "The Book of My Father". The translator did not approach the translated text voluntarily. He completely reincarnated into Sehend, as if acting according to the system of the great reformer of the theater and stage K.S.Stanislavsky. So, in this material, we analyze the degree of adequacy of the translation of A.Sharif, express our thoughts on the preservation of the main elements of the original and believe that this translation is a striking example of Azerbaijani poetry in the Kazakh language.

Key words: *Sekhend, my father's book, translation, Sharip, adequacy, vivid example, kazakh language, original, text*

ДАСТАН-ПОЭМА СЕХЕНДА «КНИГА МОЕГО ОТЦА» В ПЕРЕВОДЕ АМАНТАЯ ШАРИПА

Низами Мамедов Тагисой
Доктор филологических наук, профессор
Бакинский славянский университет
Баку, Азербайджан
nizami.mamedov@mail.ru
Orcid: 0009-0009-9837-4564

Резюме

Как известно, Булуд Карачорлу Сехенд (1926-1979) является одним из ярких представителей южно-азербайджанской поэзии середины и второй половины XX в. Его чеканные поэтические строки нашли путь в сердца миллионов читателей. Среди многочисленных созданных им ярких поэтических образов особое место принадлежит дастану-поэме «Книга моего отца», написанная на мотивы всемирно известного эпоса «Китаби-Деде Коркуд». Отрадно, что названную поэму Сехенда буквально недавно, точнее, в конце 2024 года известный казахский ученый, доктор филологических наук, профессор, член корреспондент Национальной Академии Наук Казахстана, переводчик Амантай Шарип перевел на родной язык. Мы имели возможность познакомиться с этим переводом в книге «Сагыныш саздары. Дастандар» («Грусть саза. Дастаны»), подаренной нам самим автором перевода. В книге представлены переводы поэм двух южно-азербайджанских поэтов – М.Г.Шахрияра «Привет Гейдарбабе» (“Heydərbabaya salam”) и дастан-поэма Б.К.Сехенда «Книга моего отца» («Dədəmin kitabı»). Здесь же заметим, что Амантай Шарип близкий друг и пропагандист азербайджанской литературы в Казахстане. Достаточно отметить, что он был одним из организаторов проведенного в Астане Международной Тюркской Академией мероприятия «Ахмед Джавад – 130», посвященного глашатаю независимости азербайджанского и тюркского народов, а также открытию аудитории общенационального лидера Гейдара Алиева в Евразийском Национальном университете им. Д.Гумилёва. Он многое делает и в плане усиления азербайджанско-казахских культурно-литературных взаимосвязей. Амантай Шарип не раз выступал с докладами по творчеству Бахтияра Вагабзаде, Гасан бека Зардаби, а также исследовал многие неизученные аспекты творчества Гусейна Джавида в сравнительно-сопоставительном плане с отдельными образцами казахской поэзии начала XX в., переводил поэму Б.Вагабзаде «Гулистан», Г.Джавида «Война и крушение», повесть М.Ф.Ахундзаде «Обманутые звёзды», подготовил и представил казахской читательской аудитории «Антологию азербайджанской литературы», где помимо прочих образцов представил перевод трагедии Г.Джавида «Дьявол» («Ибис») и мн. др. А что касается перевода дастана-поэмы Сехенда, то и здесь Амантай Шарип сумел передать казахским читателям самые неповторимые особенности творческого своеобразия азербайджанского поэта и его отношение к тюркству, представил во всём блеске элементы, символизирующие чувство независимости, образный мир богатого тюркского прошлого, отношение к культурным особенностям азербайджанских тюрков, живущих по ту сторону Араза, яркость, красочность и прозрачность мыслей автора оригинала, отношение персидских властей к тюркскому слогу и т.д. и т.п. Все эти моменты довольно удачно сохранены и адекватно переданы Амантаем Шарипом на родном языке. А.Шарип почти все последние годы своих переводческих поисков напрямую связан с азербайджанской культурно-литературной средой и пропагандированием нашей литературы в своей стране. Богатый сравнениями и метафорическими сравнениями язык дастана-поэмы Сехенда «Книга моего отца» передает в работе казахского автора эмоциональность натуры азербайджанского автора. В процессе изучения оригинала и перевода мы увидели глубокое проникновение в творческую лабораторию, в анализ особенностей структурно-композиционной и идейно-содержательного своеобразия почерка переводимого автора. Иными словами, Амантай Шарип сумел воплотиться в автора «Книга моего отца». Переводчик не волюнтаристски подходил к переводимому тексту. Он полностью перевоплотился в Сехенда, словно действуя по системе крупного реформатора театра и сцены К.С.Станиславского. Итак, в данном материале, мы, анализируя

степень адекватности перевода А.Шарифа, высказываем свои соображения относительно сохранения основных элементов оригинала и считаем, что данный перевод является ярким образцом азербайджанской поэзии на казахском языке.

Ключевые слова: *Сехенд, Книга моего отца, перевод, Шарип, адекватность, яркий образец, казахский язык, оригинал, текст*

Aktuallıq. Son iki onillikdə Azərbaycanla Qazaxıstan arasında yüksələn xətlə gedən ictimai-siyasi, iqtisadi-mədəni əlaqələr hər iki ədəbiyyatdan olan bədii-poetik nümunələrin birindən digərinə daxil olmasını sürətlə gündəmə gətirir. Bu kontekstdə qazax dilindən Azərbaycan, Azərbaycan dilindən qazax dilinə çevrilən örnəklərə həm də müqayisəli qarşılaşdırıcı müstəvidə yanaşılıb, təhlillər aparmağı, müvafiq elmi-nəzəri baxış sərgilənməyi zəruriləşdirir. Artıq bu gün yalnız aparılan tərcümələrin konstatastasiyasından yox, onların təqdir edilməsindən bu tərcümələrin mütərcimlər tərəfindən nə dərəcədə adekvat, yaxud orijinal mətnindən kənarlaşmalar səviyyəsində araşdırılmasına elmi-nəzəri kontekstdə ehtiyac duyulur. Təqdim olunmuş materialın aktuallığı da məhz bununla əlaqədardır.

Annotasiya. Üç onillikdən artıqdır ki, qazax ədəbiyyatının çoxsaylı müəlliflərinin yaradıcılığını, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatından etdikləri tərcümələrin səviyyəsini və s. cəhətləri xronoloji-tarixi zəmində izləyir, onlarla bağlı məntiqə əsaslanan fikir və mülahizələr ortaya qoymağa səy göstəririk. Amantay Şərifin Səhəndin "Dədəmin kitabı"nı qazax oxucularına itkisiz çatdırması isə həmin xalqın milli mədəniyyətində önəmli mədəni hadisədir. Qazax şair, alim və mütərcimlərinin Azərbaycan ədəbiyyatından etdikləri tərcüməyə məhz bu yazıda ilk dəfədir ki, nəzəri-praktik kontekstdə konseptual rəkursdan nəzər salınır. Amantay Şərifin böyük zəhmət hesabına araya-ərsəyə gətirdiyi bu fundamental tərcümədə orijinal və tərcüməni bir-biri ilə tutuşdurub, paralel təhlilə aparmaqla münasibət sərgilənir.

Metod. Materialın hazırlanmasında dünya tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasının söykəndiyi metodoloji yanaşmalardan və müqayisəli- qarşılaşdırıcı metoddan istifadəyə üstünlük verilmişdir.

Giriş. 30 ildən artıqdır ki, biz qazax ədəbiyyatı ilə Azərbaycan ədəbiyyatı arasında olan bağlantı və kontaktların öyrənilməsi ilə məşğul oluruq. Son iki onillikdə isə Azərbaycan və qazax ədəbi əlaqələrinin ardıcıl olaraq canlanması hər iki ədəbiyyat nümayəndələrinin bir-birindən etdikləri tərcümə örnəklərinin elmi-nəzəri, fəlsəfi-estetik, bədii-poetik səviyyələrinə nəzər salmağın vaxtı çoxdan keçməkdədir. Bu məqsədlə biz bu yaxınlarda kollektiv qazax müəlliflərinin Məhəmməd Hüseyn Şəhriyadan etdikləri "Heydərbabaya salam" poemasının qazax dilinə tərcüməsi ilə bağlı bir material hazırlayıb "Ədəbiyyat qəzeti"ndə təqdim etmişik. Adi çəkilən materialı beynəlxalq arenada zəruri səviyyədə araşdırıb, "Mahmud Kaşğarlı" beynəlxalq səviyyəli dərgidə nəşr etdirməyi məqsəduyğun hesab edirik. Qazax müəlliflərinin ortaya çıxardıqları işin maraqlı cəhəti ondadır ki, qazax dilinə tərcümə edilən bu əsərlər M.Şəhriyar və B.Q.Səhənd Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatımızın ən görkəmli nümayəndələrindəndir. Amantay Şərifin əsər üzərində işinin orijinalın ruhuna uyğun olması və mütərcimin uğura imza atmasını orijinala tərcüməni bir-biri ilə qarşılaşdırmaqla ortaya çıxarmışdıq. Materialın əsas hissəsində oxucular və mütəxəssislər qeyd etdiyimiz bu məqamların yaxından şahidi olacaqlar.

Bu yaxınlarda qazax ədəbi-nəzəri fikrinin tanınmış nümayəndəsi filologiya elmləri doktoru, professor, Qazaxıstan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, tanınmış ədəbiyyatşünas-alim və müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq üzrə dəyərli mütəxəssis, tərcümə nəzəriyyəçisi və mütərcim dostum Amantay Şərif Xəzər Universitetinin təşkil etdiyi Beynəlxalq konfransda iştirak etmək üçün Azərbaycana gəlmişdi. Burada səfəri həddən artıq zəngin və ağır qrafikli olsa da, onunla imkan tapılıb görüşə bildik. O, mənə üzərində son dərəcə intensiv işləyib hazırladığı "Türk xalqlarının müəllifli şifahi poeziyası və ədəbiyyatlararası əlaqələr" [14], "Türk xalqlarının müəllifli şifahi poeziyası" [13] və "Sazın kədəri". Dastanlar. Məhəmməd Hüseyn Şəhriyar. Bulud Qaraçorlu Səhənd [12] kitabını hədiyyə etmişdi. Mütəmadi olaraq saxladığımız əlaqələrə görə Amantay bəyin bu kitablar üzərində çoxdandır işlədiyindən xəbərdar idik.

Amantay Şərif Astanada L.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universitetinin Türkologiya kafedrasında işləyir. Qazaxıstanda bir sıra sahələrdə yüksək vəzifələrdə çalışmışdır. Çoxsaylı dövlət və beynəlxalq mükafatlar və fəxri adlarla təltif olunmuşdur, xeyli sayda tutarlı monoqrafik araşdırmalar müəllifidir. İndiyədək onun qələmindən “Sultanbəy Kojanulı – ədəbiyyatçı” (1994), “Hakimiyyət və yaradıcılıq” (1995), “Qazax poeziyası və milli ideya” (2000), “Sultanbəy Kojanovun əsərləri” (2009), “Qızıl damar” (2009), “Bədii söz və milli ruh” (2010) və b. bu kimi dəyərli araşdırmalar çıxmışdır.

Amantay Şərif eyni zamanda türk dövlətlərinin integrasiyası və qarşılıqlı əlaqələri istiqamətində fəal iştirak edən və onun işinə dəyərli töhfələr verən böyük və yorulmaz türkçü alimlərdəndir.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizlə yanaşı, Amantay Şərif “Müasir ideoloji dəyərlərin transformasiyası kontekstində ənənəvi mentalitet və onun qazax ədəbiyyatında bədii təəcəssümü” (2012-2014), “Türk ədəbiyyatı və onun ənənəsinin tipologiyası” (2014), “Doğma yer” konseptinin milli-mədəni özəlliyi və onun qazax ədəbiyyatında bədii təsviri” (2018-2020), “Türk xalqlarının müəllifli şifahi poeziyası: genezis, tipologiya, poetika” (2022-2023) kimi qrant layihələri əsasında ortaya qoyulmuş əsərlərin də müəllifidir.

Bəhs etdiklərimizlə yanaşı, Amantayın “Ruh və rəmz: mentalıq modelləri” (“Pyx men: ментальдік модельдері”) (2013), “Müəllifli şifahi poeziya. Məqalələr toplusu” (2023), “Türk poetikası sözlüyü” (2023) və s. kimi aktual məsələləri çevrələyən araşdırmalarının adlarını da buraya əlavə etsək, belə olduğu halda bu alimin nə qədər intensiv işləyib, dəyərli tədqiqatlar həyata keçirdiyinin şahidi olarıq.

Amantay Şərif Azərbaycana, onun mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, əski düşüncəsinə, folklor ənənələrinə yaxından bağlı olan tədqiqatçılardandır. Məsələn, 2022-ci ildə o, Qazaxıstanın paytaxtı Astanada Beynəlxalq Türk Akademiyası tərəfindən təşkil olunmuş “Müstəqillik carçısı Əhməd Cavad – 130” tədbirinin fəal iştirakçılarındanır. Eyni zamanda 2023-cü ildə L.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universitetində Heydər Əliyevin xatirəsinin əbədiləşdirilməsi münasibəti ilə yaradılmış auditoriya ilə bağlı çıxışları müəllifin Azərbaycan və onun mədəniyyəti ilə nə dərəcədə bağlılığını göz önünə gətirməkdədir.

Yuxarıda nəzər saldıığımız nümunələrdən göründüyü kimi alimin yaradıcılıq istiqamətləri sırf ədəbiyyatşünaslıq, ədəbi tənqid, etnologiya, etnoqrafiya, sosiologiya, fəlsəfə, estetika məsələləri ilə yanaşı, həm də ədəbiyyatlararası və folklor əlaqələri, xüsusi olaraq Azərbaycan-qazax folklor və yazılı ədəbiyyat əlaqələrini sistemli və dərinlən təhlil edən pragmatik təfəkkürlü tədqiqatçı olduğunu düşünmək mümkündür.

Burada biz əsas etibarilə Amantay Şərifin digər əsərlərinin məziyyətlərinə toxunmadan səriştəli mütərcimin “Sazın kədəri” (“Сағыныш саздары”) ilə bağlı mülahizələrimizi bildirmək istəyirik. “Sazın kədəri” (Dastanlar) kitabında Amantay Şərif Cənubi Azərbaycandan olan iki poeziya nəhənglərimizdən biri Bulud Qaraçorlu Səhəndin “Atamın kitabı” (“Атамның кітабы”) əsərinin tərcüməsi üzərində dayanacağıq.

Kitab Beynəlxalq Türk Akademiyasının prezidenti Şahin Mustafayevin “Ön söz”ü ilə açılır və burada Azərbaycan klassik şairlərindən olan Şəhriyar və Səhəndin ədəbiyyatımızda yenilməz mövqeyi dilə gətirilir. Eyni zamanda “Qorqud Ata kitabı”ndan dövrümüze gəlib çatan “Atamın kitabı” (yaxud Səhənddə olduğu kimi “Dədəmin kitabı”) dastanının qazax oxucularına çatdırılması türk xalqlarının ruhi-mənəvi dünyasının daxili tələbi kimi yüksək dəyərləndirilir [9, b. 3-4].

Poeziya tərcüməsində dilin oxunaqlılığı, ahəngdarlığı, ritmik strukturu, qafiyə elementlərinin daha önəmli mövqedə dayandığının zəruriliyi çoxdan məlumdur. Burada isə onu da əlavə edək ki, Amantay Şərif uzun illərdir ki, Azərbaycan ədəbiyyatının ünlü nümayəndələrinin əsərlərinin qazax dilinə tərcümələri üzərində ardıcıl araşdırmalar və tərcümə işləri həyata keçirməkdədir. Təkcə bunu deyək ki, Amantayın ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki elmi çalışmalarının mühüm bir hissəsini onun Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı apardığı tədqiqatlar təşkil edir. Bu baxımdan biz onun Azərbaycan ədəbiyyatı, dili və mədəniyyətinə həsr olunmuş məqalələrini: “Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı və

XX əsrin II yarısı qazax poeziyası: ideya-mövzu və bədii paralellər” mövzusunda Beynəlxalq Bəxtiyar Vahabzadə simpoziumunda etdiyi məruzəni [15, 95-99], “Hüseyn Cavid romantizmi və XX əsrin əvvəlləri qazax ədəbiyyatı: mənəvi axtarışlar və humanist ideallar (müqayisəli təhlil) [16, 28-35], “Həsən bəy Zərdabının nəşirlik təcrübəsi XIX əsrdə türk xalqlarının dövrü mətbuatının təşəkkülü kontekstində” [17, 6. 151-162], yenə də Hüseyn Cavid yaradıcılığının çeşidli tərəflərinə həsr etdiyi “Hüseyn Cavid və XX əsrin əvvəlləri qazax poeziyası” [18, 6. 141-146], “Azərbaycan ədəbiyyatşünası Auezov haqqında” [19, c. 141-146] və başqa bu kimi tədqiqat xarakterli məqalə və materiallarla yanaşı, Azərbaycandakı miniatur kitab muzeyi ilə bağlı məqaləsini 14 aprel 2023-cü ildə Türkiyədəki (<https://turkystan.kz/artikle/219884> – miniatyur – kitab-muzeyi) internet resursunda yerləşdirib təbliğ etməsi Amantay bəyin apardığı işlərin aktual mühüm araşdırmalar olduğu qənaətini yaradır.

Amantay Şərifin elmi prioritetlərində Azərbaycan ədəbiyyatı nümayəndələrinin əsərlərinin qazax dilinə tərcüməsindən bəhs edərkən Bəxtiyar Vahabzadənin “Gülüstan” poemasının tərcüməsinin müəllifin izah və əlavələri ilə “Dünya ədəbiyyatı” dərgisində, Hüseyn Cavidin “Hərb və fəlakət: Uçar, uçar... “Uçar, uçar...”, “Türk əsirləri”, Arkadaş, yoldaş... kimi şeirləri [2, 6. 356-365], Mirzə Fətəli Axundzadənin “Aldanmış kəvakib” (“Алданған жулдыздар”) povestini yenə də elmi izah və əlavələrlə [2, 6. 203-244], Hüseyn Cavidin “İblis” dramının tərcüməsini yenə də adını çəkdiyimiz mənbədə [3, 365-392] dogma oxuculara təqdim etmişdir. Elə buradaca onu da əlavə edək ki, Amantay Şərif Həsən bəy Zərdabının məqalələrini də artıq əlyazma şəklində çapa hazırlamışdır.

Bundan başqa Amantay Şərif beynəlxalq səviyyəli konfranslardakı məruzələrində qazax ədəbiyyatının ünlü nümayəndələrinin yaradıcılığını daim diqqət mərkəzində saxlayan ədəbiyyatşünaslardandır. Son illər ərzində onun Bakı Dövlət Universitetində Abay Kunanbayevin 175 illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq konfransda etdiyi “Abay və türk dünyası” mövzusunda məruzəsi [1]; Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda Beynəlxalq Türk kitabı və ədəbiyyatı çərçivəsində keçirilən festivalda “Əhməd Baytursınulu və türk dünyası” mövzusunda məruzəsi [4]; “Türkiyə-Azərbaycan-Qazaxıstan” XXI Beynəlxalq Simpoziumunda “Türk mədəniyyətində çöl konsepti; folklordan Abaya qədər” mövzusunda etdiyi məruzə (30 sentyabr 2022-ci il) və başqa bu kimi çıxışları alimin ədəbiyyatşünaslıq sahəsində apardığı davamlı və intensiv fəaliyyətinin səmərəli nəticəsi kimi dəyərləndirməlidir.

Amantay Şərif ümumi ədəbiyyat tarixçiliyi, ədəbiyyat nəzəriyyəsi, ədəbi əlaqələr və bədii-poetik əsərlərin tərcüməsi və onların müxtəlif problemlərinin öyrənilməsi ilə yanaşı, həm də türk dünyasında (folklor, epos, klassik və müasir ədəbiyyat) ədəbiyyat və mədəniyyətlərin çeşidli problemlərinə nəzər salmış, səriştəli tədqiqatlar aparmış mütəxəssislərdəndir. Bu baxımdan onun türk ədəbiyyatında Həsən Qayğı obrazı, Məhdimqulu yaradıcılığı Abayın dilində, Qırğız şairi Toktaqul Satılqanov qazaxlar haqqında, “akın” terminin izahı, qazax və qırğız şairləri Toktaqul və Tilemisin “Dünya” şeirinin orijinal versiyası haqqında, Məhdimqulu və qazax ədəbiyyatı, özbək baxışısı Baxşıgül Toğayevlə apardığı “Dombra qəlbimin bir guşəsidir” adlı müsahibəsi, tatar şairi və dramaturqu Fəthi Burnaşə həsr etdiyi tədqiqat işləri Amantay Şərifin elmi yaradıcılığının hələ də tam olmayan çeşidli və rəngarəng mənzərəsidir.

Amantay Şərifin Qazax-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin inkişafında göstərdiyi xidmətlərə görə Türksöyün Beynəlxalq “Molla Pənah Vaqif” və “Aşıq Ələsgər –200” Yubiley medalları ilə təltif olunması da alimin çoxşaxəli elmi yaradıcılığının çeşidli mənzərəsini yaradır.

Bulud Qaraçorlu Səhəndin “Dədəmin kitabı”nı o, “Atamın kitabı” adı ilə geniş oxucu və tədqiqatçı ictimaiyyətinə çatdırmışdır. Bəri başdan bildirək ki, Səhənd o qədər uzun ömür yaşamasa da, ədəbiyyat tariximizin yaddaşında nəhəng poetik fikir sahibi və faciəvi taleyi ilə seçilən söz sahiblərindən biri kimi qalmışdır. Poetik-estetik yaradıcılığında orijinal mövzulara daha dərinlən baş vurmağı bacaran Səhənd o taylı, bu taylı ədəbi yaddaşımızda əsasən “Dədəmin kitabı” epik dastanının müəllifi kimi tanınmışdır. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatımızın səriştəli tədqiqatçısı Fikrət Süleymanoglundan 2015-ci ildə Bulud Qaraçorlu Səhəndin “Dədəmin kitabı” (Poemalar

silsiləsi) nəşrinə yazdığı “Səhəndin şah əsəri” [11, 3-16] adlı ön sözündə və şərhlərdə Azərbaycan şairinin yaradıcılığının səciyyəvi tərəfləri ilə yanaşı, onun 35 illik poetik fəaliyyətinin müxtəlif məqamları işıqlandırmaqla, həm də “Dədəmin kitabı”nın ən dəyərli və zəruri keyfiyyətlərini əsərdən gətirdiyi fraqmentlərdə əsaslandırıb, şairin çeşidli şeir qəlib və ölçülərindən istifadə etdiyini illüstrativ şəkildə təqdim etmişdir.

Əsər Türk dünyasının müqəddəs və yenilməz abidəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud”un nə 12 boynunun fərdi poetik interpretasiyası, nə də təqlidi deyildir. Bu, Səhəndin unikal yaradıcılıq manifesti olmaqla Qorqud babamızdan bizlərə qalan mirasa qədərbilənliklə yanaşmasının özünəməxsus hadisəsidir. Odur ki, Səhəndin “Dədəmin kitabı”nın qazax türkcəsinə çevrilməsi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının, ədəbi əlaqələrinin və tərcüməşünaslığının mühüm səhifəsi kimi dəyərləndirilməlidir.

Amantay Şərif Səhəndin “Dədəmin kitabı”nı qazax oxucularına sanki bir nəfəsə təqdim elə bilir [20, 6. 50-469].

Yuxarıda bildirdiyimiz kimi, Azərbaycan ədəbiyyatından qazax dilinə Amantay Şərif yetərinə poetik nümunələrin çevrilməsinə həyat vermişdir. Burada onu da əlavə etmək zəruridir ki, qazax poetik dili ilə Azərbaycan şeir dilində xeyli dərəcədə müxtəlifliklər olsa da, müəllif tərəfindən axtarılıb tapılmış doğru-dürüst mütərcimlik strategiyası Səhəndin dastanının başlıca qayəsini qazax dilində yaratmağa imkan verməklə milli auditoriyanın əsərlə tanışlığında aparıcı rol oynamışdır. Onu da bildirək ki, orijinal mətnində yer almış Azərbaycan milli mədəniyyəti, estetik və fəlsəfi anlayışlarının qazax dilində o qədər analoqu olmasa da, müəllif tərcümə zamanı onların öhdəsindən gərəyincə gələ bilmişdir.

Səhəndin əsərinin digər danılmaz məziyyətləri ilə yanaşı, burada şairin içində qaynayan, doğma türklüyə, türkçülüyə bağlılığı, azadlığı simvolizə edən elementlər, obrazlar Azərbaycan türkünün zəngin və ulu tarixi keçmişə, mədəni dəyərlərə bağlılığı, dilinin bulaq gözündən gələn damla kimi büllurluğu, fars hakim dairələrinin Azərbaycan türkünə istehza və həqarətlə yanaşması və s. kimi məsələlərə orijinal müəllifinin münasibətinin tərcümə mətnində saxlanılması əslində uğurlu məqam kimi qiymətləndirilməlidir.

Eyni zamanda söyləməyə ehtiyac vardır ki, Səhəndin “Dədəmin kitabı” epik nümunəsini tərcümə etmək o qədər də asan məşğuliyyət deyildir. Çünki onun əsərində yer almış çoxsaylı leksik konstruksiyalar, folklor və dastan ünsürlərinə bürünmüş ifadələr, ekvivalentsiz leksika, idiomlar, atalar sözü və zərbi məsələlərlə süslənmişdir ki, burada müəllifin fərdi üslub kontekstini orijinalın hər bir misrasından gələn emosional təsiri, qazax xalqının qavrayışına yaxın bir dillə ötürüb keyfiyyətli tərcümə mətni ortaya çıxarmaq heç də asan deyildir.

“Dədəmin kitabı” Amantay Şərifin tərcüməsində orijinalda olduğu kimi “Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul” (“Духа Коча улы Дели Домрул”) boyu ilə başlanır.

Amantayın tərcüməsinin ən mühüm tərəfi, fikrimizcə, ondan ibarətdir ki, o, “Atamın kitabı”nı nəinki poetik baxımdan, həm də struktur-kompozisiya nöqteyi nəzərdən adekvat yaratmağa səy göstərir. Azərbaycan tərcümə nəzəriyyəçisi İslam Ağakərimova görə poetik tərcümənin digər tərcümə janrlarından fərqi onun daha böyük məsuliyyət və yaradıcılıq imkanlarını özündə ehtiva etməsidir. Poetik janrların tərcüməsinin çətinliyi şeir janrının özünün milli-spesifik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir ki, orada ritm, qafiyyə, ölçü və digər evfonik vasitələr təkrarolunmaz xarakterə malikdir [2, 247]. Nəzəriyyəçinin bu yanaşmasını Amantay Şərifin tərcüməsi üzərində illüstrasiya edək:

Gecənin qoynunda vüqarlı dağlar,
Sanki əbədi bir yuxuya batmış.
Dərələr, təpələr, meşələr, bağlar,
Dünyanın xeyrini, şərini atmış [10, 19].

Orijinalın nümunə gətirdiyimiz bəndinə Amantay Şərifin tərcüməsində nəzər salaq:

Тун койнында мангаз таулар мулгіген,
Мэнги уйкыга кететіндей көз іліп.
Сай мен төбе, орман мен бак түр кілен,
Дуненін кайыр, зарын сезініп. [5, б. 51].

Amantayın tərcüməsini burada biz orijinal mətninə uyğun çevirmə kimi dəyərləndiririk. Çünki mətndə mütərcim orijinalın poetikasını, onun leksik-semantik məzmununu saxlamaqla, həm də Azərbaycan xalq milli ənənələrini qorumağa müvəffəq olur. “Dədəmin kitabı”nın qazax dilinə tərcüməsində mütərcim nəinki mətni doğma dildə mümkün qədər poetik səsləndirməyə çalışır, həm də müəllifin özünün mətnə münasibətini incələyə bilir. Belə olduğu halda mütərcim tərcümə mətnində, belə demək mümkünsə, irəli düşmək barədə düşünmür, o, orijinalı olduğu kimi təqdim etməyi daha üstün tutur.

Bundan başqa mütərcim Səhəndin dastanının tərcüməsinə dialektik mövqedən yanaşır. Belə tərcümə isə, fikrimizcə, özünü yetərincə doğruldur. Çünki xeyli mütərcimlər poetik mətnlərin tərcüməsində “qızıl orta” axtardığı halda Amantay Şərif realist tərcümə texnikasını daha üstün mövqedə qoyur.

Belə olduqda sanki N.S.Qumilyovun “Tərcüməçi üçün doqquz nəsihət” məqaləsindəki prinsiplər yada düşür. Qumilyov üçün digər maraqlı məsələlərlə yanaşı, onun baxışında mütərcimin özü şair, tədqiqatçı və tənqidçi olmasını orijinala analitik və yaradıcı yanaşmanı ön plana çəkirdi. Bununla bərabər, Qumilyov həm də iki poetik fərdiyyətin ideal şəkildə bir-biri ilə üst-üstə düşməsinə arzulayırdı. O, hər hansı intuisiyanı inkar etməməklə, həm də mütərcimdən fərqli digər dildə yazıb yaradan şairin poetik dünyasına səyahət edə bilməsini və şairin yaratdığı poetik aləmin tənqidi müstəvidə yaradıla bilməsini irəli sürürdü [8].

Azərbaycan və qazax dilinin poetik sistemi və strukturu müəyyən qədər uyğun olmasına baxmayaraq, həm də aralarında xeyli dərəcədə fərqlər olan bu dillərdə tərcümənin çətinliyi və mürəkkəbliyi onda ortaya çıxır ki, qarşılaşdırıcı-müqayisəli təhlil zamanı ayrı-ayrı dildə onlardan hər biri, xalq həyatının müxtəlif tərəfləri ilə bağlı olan məqamları müəyyən semantikanın köməyi ilə ifadə edir. Çünki Azərbaycan və qazax dillərində morfoloji və sintaktik quruluşa görə səslər də özünəməxsus şəkildə təşkil olunmuşdur:

Həqiqət min üzlü olsa da əgər,
Gedəmməz gündə min oynaşa-ərə.
Özün Haqq bilməyən yoxsa bir nəfər,
Bir suzmanı verməz vədə min yerə.

Həqiqət dediyin divanxanada,
“Haqq” deyə qoyulan bir qərar deyil,
Yaxud “hu çağırən Əli Mövcudun,
Sərxoş başındakı xülyalar deyil [10, 20].

Amantay Şərif isə bu bəndləri qazax oxucusuna aşağıdakı kimi çatdırır:

Акикатта мын жуз болсын, сірә да
Мын ашына – ерге кетпес бір кунде.
Хакты өзінен танымаса бір адам,
Бир шешім жок мын уәде сургінде.

Акикат – бул жиынында көп журттын,
«Хак» делініп бекіген бір каулы емес!
Яки «ху» деп шакырган Əли Мəвжудтын
Масан басы киялындай даулы емес [5, б. 52].

Amantay bəyin tərcümələrini orijinala tutuşdurduqda görürük ki, mütərcim heç də bütün hallarda Azərbaycan dilindəki ifadələrin qazax dilindəki eyni ifadələrilə əvəz olunmasına can atmır. Bir qədər konkretləşdirmiş olsaq, o, müəllifin təsvir etdiyi reallığa məna və üslubi yükün qorunması ilə yiyələnməyi hər şeydən üstün tutur. Burada o, bir tərəfdən, ifadənin aparıcı məzmununu, onun əlavə məna yükünü, ifadələr arasındakı fərqli emosional-ekspressiv mahiyyəti nəzərə almaqla tərcümə edir. Başqa sözlə desək, o, heç də bütün hallarda ekvivalenti olmayan ifadələrin miskin təsiri altında qalmır. Və eyni zamanda Amantay qardaşımız Azərbaycan dilindən çoxsaylı nümunələri qazax dilinə tərcümə etdiyindən, həm də yaxşı bilir ki, hər iki dil arasında poetik mətnlərin tərcüməsi zamanı yüz faizlik ekvivalentlik axtarmaq da, qaranlıq otaqda qara pişiyin axtarılmasına bərabər ola bilərdi.

“Dədəmin kitabı”nın “Dırsə xan oğlu Buğac” fəslindən başlanğıc bəndlərinə yenə də orijinalda və tərcümədə nəzər yetirək:

Karvan qalxır yuxusundan,
Yükün çatır, düşür yola,
Kim çatacaq məqsədinə,
Kim yorulub yolda qala.

Karvanımın günəş ilən
Qırılmayan ülfəti var,
O batarkən bu da yatar,
O çıxarkən bu da çıxar [10, 44].

Amantay Şərif eyni bəndləri aşağıdakı kimi verir:

Керуен ояу, журип отсе,
Жургін артып, сапар шегіп
Максатына бірі жетсе.
Бірі жолда жатар шөгіп.

Кемімес Кун, зырлап уакыт,
Керуенімнін сырласы бар
Ол батканда булда батып,
Ол шыкканда бул да шыгар [5, б. 78].

Bəzi müəlliflər belə bir fikirdə israrlıdırlar ki, poetik mətnlərdə orijinal poetik mətnin mərkəzində oturan oxucuya verdiyi estetik-ekspressiv elementləri qətiyyənlə vermək mümkün deyildir, yaxud orijinalın metrik ölçülərini tərcümədə saxlamaq da səmərəli görünüşdən və qavrayışdan kənardır. Amantayın nümunə kimi təqdim etdiyimiz tərcümə parçasında isə biz həmin tezisə dəyişmənin şahidi oluruq. Maraqlıdır ki, bu nümunədə nəinki şeir parçalarının ritmi, instrumentovkası, həm də qəfiyəsi orijinaldakına uyğun yaradılmışdır. Bundan başqa mətnin leksik komponentlərində də tam uyğunluq nəzərə çarpır. Orijinaldan “karvan”, “yuxudan qalxmaq”, “yük”, “səfər”, “məqsədə çatmaq”, “o batarkən bu da batar”, “o çıxarkən bu da çıxar” kimi ifadələr müvafiq olaraq “Керуен ояу”, “жип”, “сапар”, “Максатына бірі жетсе”, “Ол батканда булда батып”, “Ол шыкканда бул да шыгар” və s. kimi verilmişdir.

Məlum olduğu kimi, poetik mətnə ölçü və qəfiyə ilə yanaşı, həm də digər elementlər fonetik xüsusiyyətlərlə müşayiət olunur ki, bu da “şeirin musiqililiyi” kimi nəzərdən keçirilə bilər. Bu məqsədlə müəllif çoxsaylı alliterasiyalar, assonanslar, səs təqlidi və s. kimi şeirin emosional-ekspressiv yükünü nəzərə çarpdırən elementlərdən istifadə edə bilər. Qeyd etdiyimiz bu tipli ifadəli vasitələrdən istifadə mətnin özünəxas cəhəti kimi onun yenilik dərəcəsini, obrazların təzə-tərliyi

müəllifin fərdi üslubunun tərcümə mətnində verilməsinin zəruriliyi bəhs etdiyimiz şairin yaradıcılığının digərlərinə nisbətən fərqli xüsusiyyətlərini ortaya çıxarır. Poetik tərcümənin forması ilə bağlı bir sıra məsələlərin nəsr tərcüməsindən fərqi müəllifin ləngərli ifadələrin tərcümə dilində saxlanılmasını zəruriləşdirir.

Orijinala tərcümənin tutuşdurulmasını “Dədəmin kitabı”nın digər səhifə və fəsilələrində də izləmək maraqlıdır. Bunu “Bəkil oğlu Əmrən”nin dördüncü və beşinci bəndlərində təqdim edək:

Necə canlanmasın, necə daşmasın,
Necə özlüyündən çıxmasın insan?
Necə bu dünyaya gəlib-gedim mən,
Baş aç bilməyim nə olduğundan?!

Qarşımda axırı görünməz bir yol,
Baxıram baxdıqca gözüüm qaralır.
Duyub düşündükcə, fikrə daldıqca.
Fəlsəfə mat qalır, məntiq koralır [10, 162].

Amantay bu bəndləri də xüsusi bir ruh yüksəkliyi və fəlsəfi-estetik baxışlarla qazaxcaya tərcümə edir:

Калайша толкымай, калайша тоғлимей,
Калайша адам боп өзіме көнермін?
Келгеним, кеткенім дуниеден көрінбей,
Түсіне алмаймын кім болдым, не болдым?!

Алдымда шет-шегі беймелім бір дангыл,
Карасам, кетеді жанарым булдырап.
Сезініп, ойланып, сыр туйсем – курдан-кур
Фəлсəфə мат кылар, кисаным кулдырап [5, б. 165].

Burada Amantayın tərcüməsində ona müəyyən dərəcədə zəruri olan qədər kommunikativ kompetensiyanın kömək etdiyini qeyd etməliyik. Bu parçada mütərcimin bəzi yerlərdə zəruri transformasiyalara getməsi əsasən tərcümə dilində olan kənarlaşmalara görə olmuşdur. Buradakı leksik transformasiyalara modulyasiya, konkretləşdirmə, transkripsiya və transliterasiyalar da aid edilə bilər. Mütərcim qarşısında ortaya gələ biləsi çətinliklərə baxmadan o, bütün hallarda orijinal mətnə çıxış edir. O, nəinki konkret olaraq göstərdiyimiz tərcümədə, həm də eyni zamanda bütün tərcümə prosesində Azərbaycan şeirində olan katrenləri (bəndləri) müvafiq bölgülərə bölür, ayrı-ayrı katrenləri tərcümə edir, orijinala müqayisə edir, qazax dilində səsləndirir, nəyi isə yenidən düzəldir, nəyi isə islah edir və beləcə orijinal mətn üzərində işini uğurla davam etdirir.

Bununla yanaşı, mütərcim üçün ən vacibi orijinala sadıq olub, onun ruhundakı fəlsəfəni, düşüncə tərzini, Səhəndin təfəkkürünün dərinliyini, müəllifin hiss və həyəcanını yaşamaq və yaşatmaq istəyi üstünlük təşkil edir.

Tərcümə nəzəriyyəçilərindən biri S.F.Qonçarenko poetik mətnin informasiya imkanlarının iki alt növə – məna və estetikə bölgüsünü aparmışdır [7, 107]. İ.P.Qalperinin terminologiyasında isə məna informasiyası öz növbəsində faktual və konseptolojiyə bölünür [6, 27]. Burada faktoloji hər hansı fakt, yaxud hadisələrlə bağlı informasiyadırsa və o, hər hansı real, yaxud xülya aləmini əhatə edərsə, konseptual informasiyada müəllifin ətraf aləmdə baş verənlərlə bağlı qənaətləri əks olunur. Poeziyada əksər hallarda estetik informasiya faktual və konseptualı üstələyir. Poeziya mətnindəki hər bir məhfumdakı nitq elementi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olub, həm üfqi, həm də şaquli vəziyyətdə qarşılıqlı əlaqəyə girib əlavə məna kəsb edir. Həm də poetik mətnə səs məzmununun mühüm hissəsi kimi çıxış etməklə məkanı əks etdirir, eyni zamanda səs həm də musiqi atmosferi

yaradır. O müəyyən assosiasiya ortaya çıxarmaqla əsərə müəyyən əhval-ruhiyyə gətirir. Burada fonetik formanın mühüm elementləri kimi daxili və zəhəri qafiyə, qafiyənin sırası, ardıcılığı, onlar arasındakı münasibətlər, alliterasiya, assonans, fonetik anafora və epifora, paronimiya, səslər, təkrirlər, səs təqlidi və s. yer alır.

Bütün bunlarla bağlı ona görə bəhs edirik ki, Amantay Şərifin Səhəndin “Dədəmin kitabı”nın tərcüməsində poetik mətnin sadələşdirmə mühüm komponentlərinin qazax oxucusuna necə təqdim edildiyini mahiyyətcə vurğulayaq.

Qazax mütərciminin işinin digər bir müsbət tərəfini də burada qeyd etməmək doğru olmazdı. Səhənd Cənubi Azərbaycan poeziyamızın nümayəndəsi olduğundan poemanın mətnində nəinki qazax, həm də Şimali Azərbaycan oxucusuna məlum olmayan çoxsaylı ifadələr və anlayışlar təqdim etmişdir. Bu ifadələrin izahını müəllif hər səhifənin aşağısında təqdim edir. Amantay həmin anlayışların tərcüməsini hər fəslin sonunda ayrıca olaraq “İzahlar” (“Түсіндірмелер”) bəhsində qazax oxucusuna ötürür. Beləliklə, Səhəndin mətnindəki “mərmuz”, “ibhəm”, “məbhut”, “Əli Mövcud”, “şəbəh”, “fəsahe”, “məre”, “əyaq”, “Çöngə”, “Cərəs”, “Təfərrüce”, “Atropat”, “Cəlaləddin Mövləvi”, “Zeynəb paşa”, “ən qərib”, “Amənnə və səddəqna”, “Pusuz”, “Tibir”, “Sası”, “Mərz”, “Xəftan”, “Təməddin”, “Gəndab”, “Tomə”, “Üstün nəcad”, “Qaytaban”, “Məad” və s. kimi ifadələr tərcümədə hər fəslin sonunda 77, 164, 197, 233, 264, 293, 335, 356, 411, 468-ci kimi səhifələrdə izahlı şəkildə təqdim edilmişdir.

Səhənd “Dədəmin kitabı” epik poemasını çeşidli şeir metrikasında qələmə almışdır. Burada 7 hecalıq, 8 hecalıq, 11 hecalıq, 12 hecalıq, 16 hecalıq və eyni zamanda xeyli hallarda stroları pozulmaqla verildiyindən, Amantay Şərif də orijinal mətnin struktur-kompozisiya özəlliyini orijinaldakına müvafiq olaraq qorumağa çalışmışdır.

Beləliklə, Amantay Şərifin Səhəndin “Dədəmin kitabı” epik dastan-mənzuməsinin müxtəlif səviyyələrdə tərcümə strategiyasını nəzərdən keçirdikdə görə bilirik ki, mütərcim özünün yaradıcılıq arsenalında olan bütün bədii-poetik və nəzəri-praktik, fəlsəfi-estetik imkanlardan yararlanmaqla adekvat tərcümə nümunəsinin ortaya çıxmasını təmin edir. O, Səhəndin təhlilə cəlb etdiyimiz əsərində yer almış əksər tarixi, fəlsəfi, folklor, mədəni-mənəvi örnəklərinin qorunub saxlanılmasına öz yaradıcılıq potensialını yetərincə sərf etmişdir. Eyni zamanda Amantay Şərifin tərcüməsi sayəsində daha bir istedadlı Azərbaycan şairinin yaradıcılığının qazax oxucusunun mədəni-estetik tələblərinin ödənilməsinə öz töhfəsini verəcəyinə bizi əmin edir.

Nəticə. Beləliklə, Bulud Qaracorlu Səhəndin “Dədəmin kitabı”nın qazax dilinə tərcümə edilməsindən bəhs edərkən biz həm də filologiya elmləri doktoru, professor, Qazaxıstan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Amantay Şərifin, bir tərəfdən, nəzəri-ədəbi fəaliyyətinə nəzər salmış, əsərlərinin məzmun və konseptual problemləri özündə necə əks etdirdiyini diqqət mərkəzinə çəkmiş, Azərbaycan dilindən etdiyi digər müəlliflərdən olan tərcümələrdən eksklüziv bəhs etmiş, digər tərəfdən, B.Q.Səhəndin “Dədəmin kitabı”nın qazax dilinə adekvat tərcüməyə gətirib çıxaran başlıca səbəblərini göstərmişik. Eyni zamanda orijinalın struktur-kompozisiya və məzmun-ideya tərəflərinin tərcümədə nə dərəcədə uğurla alınması üzərində dayanmışıq. Mütəxəssislərə digər bir maraqlı məlumatı da çatdırmaq ki, Amantay Şərif hal-hazırda Azərbaycan müəlliflərinin qazax dilinə tərcüməsi üzərində intensiv işləməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abay Kunanbayevin 175-illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq Konfrans. Bakı, Bakı Dövlət Universiteti. 9 yanvar 2020
2. Агакеримов И. Жанровые проблемы текста перевода. Баку, Мугарджим 2023, с. 247 (272 с).
3. Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası. Astana, ҒЫЛЫМ, 2018, s. 356-365
4. Beynəlxalq türk kitabı və ədəbiyyatı festivalı çərçivəsində Elmi konfrans. Bakı, AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. 26 may, 2022

5. Булут Карачорлу Сəһəнд. Атамнын китабы. Аударган: Амантай Шəрип // Мухаммед Хусен Шахрияр. Булут Карачорлу Сəһəнд. Сагыныш саздары. Дастандар. Астана: Түркі Академиясы, 2024, б. 50-469
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 2006, с. 27 (144 с.).
7. Гончаренко С.Ф. Поэтический перевод и перевод поэзии: константы и вариативность // Тетради переводчика. Науч.-теорет. сбор. Вып. 24. Под.ред. С.Ф.Гончаренко. М., МГЛУ, 1999, с. 107 (с. 107-122).
8. Гумилев Н.С. Письма о русской поэзии // Г.М.Фридлендер, Р.Д.Тименчика // Переводы стихотвореные. М., Современник, 1990
9. Мустафаев Ш. Англи сөз // Сагыныш саздары (Дастандар). Астана; Түркі Академиясы, 2024, б. 3-4
10. Səһənd. Dədəmin kitabı (Poemalar silsiləsi. Bakı, Nurlan, 2015, 440 s.
11. Süleymanoğlu F.Səһəndin şah əsəri // Səһənd. Dədəmin kitabı. (Poemalar silsiləsi). Bakı, “Nurlar”, 2015, s. 3-16
12. Түркі халықтарының авторлық ауызша поэзиясы. Алматы; Агна – в., 2024-232 б.
13. Түркі халықтарының авторлық ауызша поезиясы және әдебиетаралалық байланыс” (Алматы: Агна-в, 2024, 432 с.
14. Шарип А. Творчество Бахтияра Вагабзаде и казахская поэзия XX века: идейно-тематические и художественные параллели) // I Beynəlxalq Bəxtiyar Vahabzadə simpoziumunun materialları. Qafqaz Universiteti, 13-15 dekabr, 2012. Bakı, 2012, s. 95-99
15. Шарип А. Гусейн Джавидтін романтизми және XX ғасыр басындағы казак әдебиеті: рухани ізденістер мен адамгерілік мұраттар (салыстырмалы талдау) // Türk dünyasını işiqlandıranlar: Məmməd Akif Ərsoy, Hüseyn Cavid. Beynəlxalq konfransın materialları. Qafqaz Universiteti, 16-18 may, 2013 il. Bakı, 2013, s. 28-35
16. Шарип А. Хасанбек Зərдабидын тəжірибесі: идеялық, және рухани сабақтастық» // Журналистика мен букаралық коммуникациянын өзекті меселелері» Республикалық ғылыми-тежірибелік конференциясы. 25 сентябрь 2015. Астана, 2015, б.151-162
17. Шарип А. Хусейін Джавид және XX ғасыр басындағы казак поэзиясы: рухани ізденістер мен көркемдік ерекшеліктер». Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Филология сериясы. 2018, № 1 (122), б. 151-162
18. Шарип А. Азербайджанский литературовед об Ауэзове (Әзербайжан әдебиеттанушысы Әуезов жайында»). Tirkic Studies journal. 2022, № 3, б. 141-146
19. Шахрияр, М.Х. Хайдарбабаға сәлем. Сагыныш саздары. Дастандар. Астана: Түркі Академиясы, 2024, б. 13-34.

Daxil oldu: 05.03.2025

Qəbul edildi: 07.04.2025